

---

# TANULMÁNYOK

---

ÁDÁM ANIKÓ – RUTTKAY VERONIKA – TIMÁR ANDREA

## Bevezető

adam.aniko@btk.ppke.hu  
ORCID 0000-0001-5334-0365

ruttkayveron@gmail.com  
ORCID 0000-0003-3637-3346

timar.andrea@btk.elte.hu  
ORCID: 0000-0002-1983-1790

---

HELIKON

---

## Introduction

## Abstract

This paper introduces the special issue *English Romanticism in Contemporary Theory*. Explaining some of the key questions and areas of research in current romantic studies, the editors provide an overview of the individual contributions together with their theoretical contexts and the main arguments presented by them.

Keywords: Romanticism, contemporary theory, aesthetics, politics, feminism, ecocriticism, technology

A *Helikon* folyóirat angol romantikáról szóló különszáma a romantika szerzői és 21. századi kortárs elméletek tükrében mutatja be azt a paradigmaváltást, amely az angol romantika legújabb kritikai értelmezéseiben megfigyelhető. A kortárs megközelítések új esztétikai, politikai, feminista, pszichológiai, ökokritikai, technológiai stb. dimenziókba helyezik, valamint új aspektusokkal árnyalják a kanonizációs folyamatok során leegyszerűsödött és sematikus-sá vált képet az angol romantikáról. Az 1990-es években megjelenő új kultúra-tudományos elméletek szerint minden kulturális produktum és irodalmi korpusz szövegeken kívüli, nem-textuális erőterekben (is) működik – nem érdemes őket ezektől elkülönítve vizsgálni, mivel az adott történeti kor gazdasági, technológiai, társadalmi, tudományos, affektív és politikai kontextusában jönnek létre. Nem tartható tehát az a mítosz, amely szerint a művészek, tudósok, írók és költők ki tudnának vonulni a társadalomból, amelyben élnek. Ugyanakkor ez nem jelenti azt, hogy az irodalmi szövegeket közvetlen társadalmi üzenetekre lehetne redukálni. A kétezres évektől a romantikakutatás megújult érdeklődéssel fordult a szövegek és diskurzusok formai-esztétikai sajátosságai felé, miközben arról sem mondott le, hogy a romantika tágabb értelemben vett politikai relevanciájáról és társadalmi-kulturális összefüggéseiről fogalmazzon meg állításokat.

A legelső írás Jacques Rancière kortárs francia filozófus *A pók munkája* című esszéje, melynek gondolati kiindulópontja John Keats 1818. február 19-én John Hamilton Reynolds-hoz írott leveléből származik. A magyar fordításban most először olvasható szöveg eredetileg Rancière *Elvesztett fonál. Esszé a modern fikcióról (Le fil perdu: essais sur la fiction moderne)* című tanulmánykötetében jelent meg. Rancière úgy látja, hogy Keats költészetével kapcsolatban két alapvető felfogás él a köztudatban. Az egyik szerint, jóllehet Keats támogatta a haladó politikai ügyeket, verseiben mégis a kortalan szépség öncélú bemutatására törekszik. A másik megközelítés azt hangsúlyozza, hogy egy adott vers tiszta esztétikumának minél jobb megragadásához minél inkább figyelmen kívül kell hagynunk megszületésének kontextusát. A francia filozófus azonban egy harmadik megközelítést tart érvényesnek. Keats *Az őszhöz (To Autumn)* című ódájának és más szövegeinek árnyalt elemzésével kifejti, hogy a versek nem valamiféle külsődleges politikáról szólnak: a költészet saját politikáját a versben megképződő komplex világ munka és tétlenség összekapcsolása révén artikulálja. Rancière a költő munkáját a pókéhoz hasonlítja, hiszen ő is egyfajta szöveghálót sző, de nem azért, hogy az olvasóját csapdába ejtse, hanem hogy kapcsolódási pontokat kínáljon a számára. Az egy-egy levél csúcsába kapaszkodó pókhálóhoz hasonlóan a papírra vetett

vers is egy konkrét pontból kiindulva végtelenül tovább szőhető, nem-hierarchikus (horizontális) hálózatokat hoz létre. Az érzések pedig, melyeket a kánapén heverő vagy a réten álmodozó emberben kelt, felelevenítik a múltat, előrevetítik a jövőt, vagy kiindulási pontként szolgálnak új érzelmi élményekből szőtt pókháló számára, mely egyszerre az álmodozó saját birodalma és a szorgos pók másoknak felkínált ajándéka.

Komáromy Zsolt *A forma visszabeszél. Új Formalizmus és romantika* című tanulmánya az úgynevezett „új formalista” kritikai irányzatot mutatja be. A szerző amellet érvel, hogy az az évtizedeken átívelő vita, mely egyfelől a formalista, másfelől a historizáló és az ideológiakritikai megközelítések között bontakozott ki, gyökereit tekintve a romantika korában körvonalazódó esztétika-fogalomra vezethető vissza. Ezért amikor a romantika szövegeit az „Új Formalizmus” módszereivel párbeszédben közelítjük meg, akkor az „új esztétika” különálló, de szorosan kapcsolódó megközelítéseit is tekintetbe kell vennünk. A cikk a romantika értelmezését is meghatározó elméleti viták mentén nyomon követi a modern kritika történetét, megmagyarázva, miért tekinthető „újnak” a formalizmus és az esztétika iránti megújult figyelem, és néhány példát kínál a romantikus szövegek „új formalista” olvasására is.

Czifra Zsuzsanna tanulmánya Anne-Lise François kortárs kritikai elméletét mutatja be *Könnyed ragaszkodás a semmibe. A nyílt titkok episztemológiája Anne-Lise François kritikaelméletében* címmel. A szerző szerint François meglepő módon olyan irodalmi hősnőket állít előtérbe, akik nem akarnak hősnők lenni és nem is lesznek azok. François elméletének egyik legnagyobb érdeme, hogy rámutat az egyszerű – „megtévesztően egyszerűnek hangzó vagy egyszerűen tényleg csak egyszerű” – hétköznapi élményekre. A felvilágosodás haszonelvű és fejlődésközpontú diskurzusainak kritikája régóta része az irodalomtudománynak. A dekonstrukció és az új historizmus képviselői például (azokat az elméleteket kritizálva, melyek kizárólag abban látnak értéket, ami kibontakozott és megvalósult) a reprezentáción kívüli, „láthatatlanul maradt” hatásokat és életeket is sokszor látják és észreveszik. Ezeket azonban mégis túl egyoldalúan mint az igazságtalan és erőszakos elnyomás áldozatait próbálják helyrehozni, rekonstruálni, az aktualitásba emelni. Velük szemben François arra a kritikai problémára ad koherens választ, amelyet az olyan élmények olvasása jelent, melyek a reprezentáció küszöbén alul maradnak, tehát nem rendelkeznek valós cselekménnyel, ugyanakkor a hétköznapiság, azaz a látható, befogadható, elviselhető hangulattartományába esnek. A „nyílt titok” episztemológiájának bemutatása után a tanulmány megvizsgálja François érvelését a magánélet védelméről, melyet Jane Austen stílusának formai elemzése révén bont ki.

Az 1990-es évektől megjelenő affektuselméletek kritikai jelentőségét tekintve át Pálinkás Katalin *Affektuselméletek és az angol romantika irodalma* című írása. A kortárs elméleti megközelítések jól rezonálnak a 18–19. század irodalmára, mely maga is kiemelten foglalkozott az érzelmek, érzések és érzetek szerteágazó működésével. A tanulmány bemutatja Brian Massumi és Eve Kosofsky Sedgwick elméletének alapvető különbségeit és a kortárs romantika-kutatásban betöltött szerepét. A szerző szerint az affektuselméleti megközelítés a romantikus irodalom olyan jellegzetességeire irányítja rá a figyelmet, melyek az érzelmek prediszkurzív, fizikai és szociális meghatározottságát tételezik a szubjektum autonómiája helyett. Mindez árnyalja a hagyományos szembeállítást felvilágosodás és romantika között, hiszen az érzelmek társas-konvencionális felfogása mindkét korszakban vagy diskurzusban egyszerre feszültségben állt, ugyanakkor elkerülhetetlenül össze is függött az individuális-központi megközelítéssel. A tanulmány végén erre a feszültségteli összetartozásra látunk példát Mary Shelley *Az utolsó ember* című regényének elemzésében, ahol az interszubsztitívitás és a kollektív érzelmi tapasztalatok dinamikája a romantikára jellemző túlzás és a végletes sebezhetőség alakzatai révén válik olvashatóvá.

Antal Éva tanulmánya az utóbbi néhány évtized ökológiai szempontú megközelítéseit vizsgálja *Környezet, tudatosság és környezettudatosság. Az angol romantika időbeli és térbeli természetéről* címmel. *Az utolsó ember* ezúttal a „környezeti apokalipszis regényeként” jelenik meg az emberiség katasztrófális pusztulását elgondoló több más 18–19. századi szöveg mellett. A szerző áttekinti, hogyan változott az irodalomkritika látásmódja a korai idealizáló értelmezésektől (melyek az ökológiai szemlélet kezdetét üdvözlötték a romantikus költészetben) az olyan kritikusabb megközelítésekig, amelyek például a romantikus természetfelfogalom ideológiai előfeltevéseire és következményeire kérdeznék rá. Ezzel összefüggésben kiemeli a feminizmus, a poszt-, illetve dekolonizációs elméletek, valamint a geokritika jelentőségét. A tanulmány ezután a romantikus szövegek idő- és térkonceptióját járja körül a mobilitás, a turizmus és a „katasztrófaturizmus” témáin keresztül; ezekre Mary Shelley regénye mellett Mary Wollstonecraft útleveleiből látunk példát.

A fenti tanulmányokból az újabb elméleti szempontok mentén jól kirajzolódhatnak a brit romantikus kánon elmozdulásai. Az utóbbi évtizedekben nemcsak a felvilágosodás és a romantika határa vált kérdésessé, de előtérbe kerültek a női szerzők, valamint a költészet mellett a prózai műfajok is. Györke Ágnes *Fekete romantika. A rassz narratívái a 18–19. század irodalmában* című írása egy másik, még folyamatban lévő átalakulásra hívja fel a figyelmet, ami-

kor a romantikakutatás „fekete fordulatát” értelmezi. A szerző rámutat, hogy ez a korszak a rabszolgaság kiteljesedésének, illetve a rabszolga-kereskedelem jogi eltörlésének az időszaka. A rabszolgaságot csak 1834-ben számolták fel a brit gyarmatokon, a rasszista kategóriák azonban tovább éltek, sőt egyre dominánsabbá váltak a kultúrában. A rabszolgaság ellen a korszak olyan meghatározó költői emeltek szót, mint William Blake vagy S. T. Coleridge. A „fekete romantika” azonban nemcsak a jól ismert szerzők újraolvasását szorgalmazza ebből a szempontból, hanem egy olyan átfogó új paradigma kidolgozását, mely képes számot vetni a rabszolgaság szerepével a korszak kultúrájának alakításában. Az archívum megnyitását és az „angol romantika” (mint nemzeti romantika) paradigmájától való eltávolodást a tanulmány többek között a rabszolga-narratívák példájával szemlélteti. A szerző meglátása szerint az ilyen szövegek – például Olaudah Equiano vagy Ignatius Sancho önéletrajzi írásai – a mai kutatókat is önreflexióra készítetik, miközben a romantika fogalmi újragondolására ösztönöznek.

Ruttkay Veronika *Romantikus nosztalgiák* című írása hagyományos témával foglalkozik, ehhez azonban új szempontokat kínál. A romantika szakirodal-mában sokat tárgyalt jelenség a nosztalgia, vagyis egy idealizált és talán soha nem is létezett múltbeli állapot utáni sóvárgás. Az újabb elemzések az időbeli távolság helyett jellemzően a térbeli elmozdulást helyezik a középpontba – a nosztalgia a 18. század folyamán leginkább a honvágy egy patológikus (nem ritkán halálos) formáját jelentette. A 18–19. századi nosztalgia Ian Hacking kifejezésével egyfajta „átmeneti betegségnek” (*transient illness*) tekinthető, amely a mobilitás és a kimozdítottság intenzív és sokszor kényszerű tapasztalatában gyökerezett. A tanulmány Kevis Goodman 2023-ban megjelent monográfiája alapján mutat rá, hogy a jelenség értelmezéséhez olyan interdiszciplináris megközelítésre van szükség, amely képes az orvostudomány, a morálfilozófia, a természettudományok vagy az esztétika és a pszichológia belátásaira is reflektálni. Goodman a patológia területéről kölcsönzi a „szimp-tomatikus olvasás” módszerét, mely az irodalmi szöveg felszínén megjelenő „tünetekből” igyekszik kiolvasni a kimondatlan, sőt kimondhatatlan történelmi tapasztalatot. A tanulmány szerzője is erre tesz kísérletet, amikor a költő és anatómus Thomas Lovell Beddoes drámaszövegében mutatja ki a nosztalgia patológiáját.

A *Helikon* folyóirat legutóbb 2000-ben jelentkezett romantika-számmal. *A romantika téjjei* című, Fogarasi György által szerkesztett válogatás többek között olyan szerzők írásait közölte magyar fordításban, mint Raymond Williams, Neil Hertz, Rodolphe Gasché, Frances Ferguson vagy Paul de Man.

Jelen számunk Fogarasi György *Heidegger, Wordsworth és a technika természete* című írásával zárul, amely nagyívű elemzést ad technika és természet fogalmainak komplex viszonyáról, Heidegger filozófiai szövegeit Wordsworth két szonettjével hozva párbeszédbe. A tanulmány a szerző *Nekromantika és kritikai elmélet* (2015) című kötetében felvetett ötletét gondolja tovább lapszámunk több írásához is kapcsolódva – gondoljunk csak az ökológia, a munka vagy a turizmus témáira. Az írás középpontjában azonban a közlekedés áll (úgy is, mint kommunikáció), illetve annak modern technikai infrastruktúrája – a Wordsworth-versek témája ugyanis a költő életében kiépülő vasút, melynek viszonyát a „természethez” a szerző és az általa vizsgált szövegek sokféleképpen kérdőre vonják.

A *Helikon* e számának szerkesztői abban bíznak, hogy az itt közölt tanulmányok további kérdések felé mozdítják el az angol vagy más romantikák iránt érdeklődő olvasót. A *Helikon* következő, a romantika francia aspektusait tárgyaló 2024/4. számában szintén számos angol vonatkozású tanulmányt olvashatnak majd, többek között a francia forradalom angol recepciójáról a 18–19. századi nőírók, Mary Wollstonecraft, vagy Samuel Taylor Coleridge írásaiban.